

TIP VE ŞİİR

Mehmet Cemil Uğurlu*

*Şairler söz sultanlarıdır
Hekimler bedende saltanat kurarlar
Şairlerin dil güzelliği ruha zevk verir
Hekimlerin özverisi hastaları iyileştirir.*

İbn-i Sina (980 — 1037)

Tıp ve şiir, insanın evrensel birer etkinliğidir. Bu iki sözcüğü tanımlamaya çalışalım.

Tıp, insanların toplumsal ve evrensel, çok yönlü bir etkinliğidir. Onun temel nitelikleri hümanizma, teknik, bilim ve sanattır. Tıbbın konusu insan sağlığı, amacı sağlığı korumak ve bozulduğunda olabil-
diğince çabuk onarmaktır. Tıbbın bu tanımı ışığında, hekim sadece bir teknisyen değil, fakat aynı zamanda «estet» anlamda bir sanatçı ve uygarlığın çağdaş bir temsilcisi olarak kabul edilmıştır.

Şiirin doyurucu bir tanımı yapmak çok zor olduğundan, onun tanımı yerine temel niteliklerini belirtmek yerinde olacaktır. İlk şiir ile manzume arasındaki ayrıma değinmek gerekiyor. Çünkü bu iki kavram çoğu insanlarca, yanlış olarak, eşanlamlı sanılıyor. Her şiir, az çok «manzum»dur; fakat her «manzume» şiir değildir (9).

Şiir sanatı (poetika), her şiirde o şiire özgü bir sözcük örgüsüne dayanır. Örgüde her sözcük, kendine uygun olan yerde, duygu, düşünce, sezgi, çağrışım, benzetme (metafor), düşlem (fantasya), tema, imge (hayal), sözün müziği (verbal music) İtonalite (tonalité), vurgu (intonation), ses uyumu, ritiml gibi birçok soyut öğeleri uyaracak yoğunlukta yer almıştır. Şiirin bütününde ise, «şiir akımı» ya da «şiir şoku» (20) denilen karmaşık (kompleks) etkiyi yaratacak bir biçim

* A.Ü. Tıp Fakültesi Deontoloji Anabilim Dalı, Öğretim Görevlisi Dr.

özelliği vardır. Bu nedenle şiir örgüsündeki sözcükler değiştirilemez, çıkarılamaz. Gerçek bir şiirde tek bir harf bile vazgeçilemez işleve sahiptir.

Evrende ve doğada olduğu üzere, tıbbın konusu olan insanda da karmaşıklık içinde, matematiksel doğal bir yetkinlik bulunur. Bu nedenle tıp, rastlantının payını giderek azaltan, matematiksel bir yetkinliğe sürekli ulaşma etkinliği olarak da belirir.

Şiirde de sözcükleri, karmaşık bir bütünde (intégrité), bir denklem kurarcasına kullanma söz konusudur. Ünlü birçok şair ve düşünür, şiir sanatında matematiğin rolüne dikkati çekmiştir. Örneğin Paul Valéry (1871 - 1945) şiirde ilk dizelerin esin (ilham) ürünü fakat gerisinin matematik ürünü olduğunu söylüyor (3). Tahsin Saraç (1930 - 1989) bu konuda şöyle diyor : «Şiirsel denklemlerle matematiksel denklemler çelişkili bir benzerlik gösterir. Matematikte, belli bir kurala bütün denklemler aynı biçimde çözülür. Oysa şiirde, her denklemin çözümü, kendine özgü yeni bir kuralı bulgulamayı gerektirir.» (16).

İnsanda olsun, şiirde olsun gelişigüzel izlenimini yaratan bir takım öğeler, aslında, yerli yerindedir. Bu nitelik, tıp ve şiiri birbirine benzer kılan özelliklerden biridir.

Gerek tıbbın gerekse şiirin «sanat» olması, ikisi arasındaki benzerliğin bir başka boyutudur. Tıbbın atası Hippocrates (M.Ö. 460 - yaklaşık 370) başta olmak üzere (7,17) büyük hekimler, hekimliği sanat olarak sayagelmışlerdir. Tıp, evrimi içinde, özellikle 19 uncu yüzyıldan beri bilim niteliğini giderek kazanmakla birlikte, sanat niteliğini de koruyagelmıştır. Nitekim Prof. Dr. Nusret Fişek (1914 - 1990), «Bugün hekimlik bir bilim ve bir sanattır» diyor (6). Bu sanat niteliği, insanın kendisinin doğal bir sanat yapıtı olmasından kaynaklanmaktadır. Plastik sanatların birçok dallarında (resim, yontu, seramik) evrensel dehasını kanıtlamış bulunan Pablo Ruiz Picasso (1881 - 1973), «Doğa aynı şeyi iki kez yaratmaz» demekle (8), doğadaki sonsuz yaratıcılıkta sanatsal biricikliğin süregeldiğini ifade ediyor. Şiir de bir kez yaratılır; başka bir anlatımla biriciktir (unique). Şiir başka bir dile çevrilemez; aynı dilde bile yeniden yazılamaz. Şiir çevirisi çok başarılı ise, yeni ve ortak bir sanat yapıtı söz konusudur.

Tıp sanatı ile poetika arasındaki önemli bir başka benzerlik, ikisinin de yetenek isteyen çok güç birer uğraşı olmalarıdır. Tıbbın sistematik, uzun bir öğrenim ve eğitimi gerektirşi bilinen bir gerçektir.

Şiir sanatı, böyle bir gerekliliği telkin etmemekle birlikte, şiirin tarihini bilmeyen insanların kolayca benimsedikleri yaygın bir kanının aksine, poetika gerçekte zor bir uğraştır. Şiir, ozanın yeteneğine ek olarak, zengin deneyim, duygu, sezgi, düşünce, kültür birikimi sonucu olarak biçimlenmiştir. Ünlü şair ve yazar Rainer Marie Rilke (1875 - 1926), «Şiir Çilesi» denilen olguyu şöyle yorumluyor :

«Ah, gençken yazılan mısraların kıymeti bazen nedir ki. Beklemeliydi ve bütün bir ömür boyu, mümkünse uzun bir ömür boyu, mana ve lezzet toplanmalıydı ve sonra, tamamen belki iyi on mısra yazılabilirdi. Çünkü mısralar, insanların dedikleri gibi, hisler değil (his pek erken başlar), tecrübelerdir.

Bir mısra için insan, birçok şehirler görmelidir, insanlar ve eşyalar görmelidir, hayvanlar tanımalıdır, kuşkların nasıl uçtuğunu hissetmelidir, küçük çiçeklerin sabahları hangi kımıldanışlarla açtığını bilmelidir. İnsan meçhul semtlerdeki yolları, beklenmedik tesadüfleri ve uzun zamandır gelmekte olduğu görülen vedaları düşünebilmelidir, hâlâ anlaşılmamış çocukluk günlerini; bizi sevindireceğini sanarak hazırladıkları (ama ancak bir başkasını sevindirebilecek) bir sürpriz yüzünden, anlamayıp incittiğimiz anne ve babayı; o kadar çok, derin ve müphem değişmelerle, acaip ve tuhaf başlayan çocukluk hastalıklarını; eşsiz, kapanık odalarda geçen günleri ve deniz kıyısındaki sabahları; denizleri; üstümüzden esen ve bütün yıldızlarla uçan yolculuk gecelerini düşünebilmelidir, bütün bunların hepsini düşünebilmek de yetmez. İnsanın birbirinden farklı birçok sevda gecelerine ait hatıraları olmalıdır; doğuran kadınların haykırışlarına ait, içine kapanan, hafif, beyaz, uyuyan lohusalara ait hatıraları olmalıdır. Ama, hem de can çekişen kimselerin yanında oturmuş bulunmalıdır; kesik kesik gürültü duyulan, penceresi açık odada ölülerle durmuş olmalıdır. Ve insanın hatıraları olması da kâfi gelmez. Hatıralar çoksa onları unutabilmelidir ve insanın, hatıralar gelecek diye beklemekte büyük sabrı olmalıdır. Çünkü hatıralar da henüz o değildir. Hatıralar ancak hücrelerimizde yerleştikleri, bakış ve hareket-

lerimizde okundukları, isimsizleştikleri ve artık bizden ayırtebilemedikleri zaman, işte ancak o vakit, çok nadir bir saatte bir mısranın ilk kelimesi, hatıraların ortasından ve hatıralardan tecelli eder» (15).

R.M. Rilke, «Şiir Çilesi»ni anlatırken «çocukluk hastalıklarını, doğuran kadınları, lohusaları, can çekişen hastaları, ölüleri «anmakla, poetikanın tıpla gizli ilişkisini işlemiştir.

Her şiir, gerçekte, şairinin edinimlerinin, ruh zenginliğinin ve kültür birikiminin özgün bir ürünüdür. Büyük düşünce kahramanı ve kurbanı Giordano Bruno (1548 - 1600), «Kurallar şiirden çıkar; ne kadar güzel şiir varsa o kadar da doğru kural vardır» diyor (13).

Montaigne (1533 - 1592) «Şiirin orta hallisi veya kötüsü için kurallar, ustalıklar bir ölçü olabilir; ama iyisi, yükseği, harikuladesi aklın kurallarını aşar. Onun güzelliğini tam ve sağlam olarak görenler, bir şimşegin ihtişamına benzer bir pırıltı görmekle kalırlar. Büyük şiir muhakememizi tatmin etmez, allak bullak eder» demektedir (12).

Şair Ahmet Erhan (D. 1958), «Bin acı birikse ancak bir şiir doğurur» demekle (5) poetikanın güçlüğünü anlatmıştır.

Poetika, yukarıdaki görüşlerin ışığında, güçlüğün doğurduğu özgünlüğüyle tıba benzerlik gösterir. Çünkü tıpta, «hastalık yoktur, hasta vardır» (4) yani her hastanın kendine özgü nitelikleri vardır.

Tıp ve şiir sanatları arasındaki bir başka benzerliği, doğa karşısındaki tutumlarında bulabilmekteyiz. Gözleme, deneyime dayanan, rasyonel ve laik tıbbın kurucusu Hippocrates, «Doğa, hastalıkların hekimidir. Doğa yolları ve çareleri, zeka ile değil, kendi başına bulur. (...) Hekim doğanın hizmetçisi ve yorumcudur» diyor (4). Hippokratizmin bu büyük yasası, tıbbın doğayla uyumunun önemini belirtmektedir.

Poetikada benzeri özelliğe kimi şairler dikkati çekmişlerdir. Örneğin Fransız şair ve edebiyat eleştirmeni Nicolas Boileau - Despréaux (1636 - 1711) şöyle diyor : «Şiir sanatı, kendi hareketlerini tabiatın hareketlerine uydurduğu zaman en yüksek derecesini bulur; o zaman tabiata o kadar yaklaşır ki ikisini birbirinden ayırt edemeyiz» (18).

Tıp ve şiir sanatlarının benzer niteliklerinden biri de, zaman kavramına ilişkindir. Oktay Akbal (D. 1923), «Şiir, zamansızlıktır. Za-

mana meydan okumadır» diyor (1). Tıp da bir tür meydan okumadır zamana.

Her ikisinde de zaman-mekân çemberini aşma kaygısı vardır.

Tıpta ve şiirde estetik öge önemli bir rol oynar. Psikiyatri uzmanı ve tıp tarihçesi Prof. Dr. Fuat Aziz Göksel (D. 1926) bu konuda şunları diyor :

«Tıpta teknik kaygının, hatta bilimsel kaygının ötesinde her zaman bir estetik kaygı da vardır. Bu bazen, plastik cerrahide ve diş hekimliğinde olduğu gibi, apaçık göze çarpar fakat dikkatli bir gözle bakılacak olunursa, tıbbın her etkinliğinde hekimin kendini aşma, güzele varma ve kendini kendine kanıtlama çabası farkedilir. İşte sanata özgü ve «güzeli yaratma» çabasıdır ki tıbbi şiire yaklaştırır ve onun sadece bir zanaat (craft, métier) değil, bir güzel sanat (art) olduğunu gösterir» (9).

Tıp ve şiir «kişisel» açısından incelendiğinde, ilginç bir durumla karşılaşmaktayız. «Şiir, tüm sanatlar içinde belki de en 'kişisel' olanıdır» (2). Bu yapısal bir gerçektir. Başka bir anlatımla, bir şiir tümüyle, bir şairin 'kişisel' bir yapıtıdır. Oysa tıp, hiçbir hekimin 'kişisel' yapıtı değildir; onda ölmüş ve yaşayan pek çok insanların katkıları vardır. 'Kişisel' sözcüğü, yukarıda vurgulanan 'kişinin kendi malı' anlamında (19) değil de, insan ilişkisi açısından düşünülürse, tıp 'kişisel' bir nitelik taşımaktadır. Prof. Dr. Fuat Aziz Göksel şöyle diyor :

«Bu bağlamda ele alınacak olursa, sanat olarak tıp, belki şiirden daha fazla kişiseldir. Ozan kişisel duygusunu, kişisel düşüncesini, kişisel diliyle ve ustalığıyla kâğıda döker. Ancak bir şiir ozanın kaleminden çıktığı anda, iletişim ortamının ve sonuçta binlerin, milyonların malı olur. Oysa hekimin sanatı, kişiden kaynaklanıp kişiye yönelir. İnsan ilişkileri arasında, bire-bir hasta-hekim ilişkisinden daha mahrem (intime) ve daha kişisel bir ilişki yoktur» (9).

Tıp sanatı ile poetika birlikte inceleniyorken, daima göz önünde tutulması gerekli gerçek şudur : tıp somut olaylarla içerik ve biçim kazanıyor; oysa şiir soyut olguların bir dünyasıdır. Son çözümlemede ikisinin de kaynağı insan sevgisidir ve amacı insan mutluluğudur.

Bu iki sanatı ünlü hekim, bilgin, filozof ve şair İbni Sina (Avicenna) (M.S. 980 - 1037), hekimliği şiir olarak anlattığı, 1326 beyitlik «Urguza Fi't Tıbb» (Cantica Avicenna) (10) isimli kitabında şöyle yorumlamıştır :

«Şairler söz sultanlarıdır; hekimler saltanatlarını vücut üzerinde kurarlar.

Şairlerin dil güzelliği ruha zevk verir; hekimlerin özverileri hastaları iyileştirir.

Kuram ve uygulamasıyla bütün tıp bu şiirde toplanmıştır.

Ve ben, bu bilim hakkında bildiğim her şeyi, işte ve dizelerle anlattım.

Tıp, sağlığı korumak ve vücutta ortaya çıkan hastalığı gerektiğinde iyileştirmek sanatıdır.»

İbni Sina'nın bu özgün yapıtı, Doğu ve Batı dünyasında, yüzyıllardan beri hayranlıkla okunmaktadır.

Modern bilimin ve onun uygulaması olan teknolojinin, göz kamaştırıcı başarıları, insanlığın şiir sanatına gereksinmesini göz ardı etmeye neden olmamalıdır. Ünlü Türkolog Prof. Dr. Anna Masala, «Son zamanlarda dünyamız şiiriyetini kaybetmiş gibi görünüyor. Bunun için şiire ihtiyacımız var» diyor (11). Günümüzde tanınmış kimi üniversitelerin, biyolojiye ve tıba ilişkin periyodik yayınları, bilimsel araştırma yazılarının yanında şiirlere yer vermektedir. Örneğin Chicago Üniversitesi'nin «Perspectives in Biology and Medicine» isimli dergisi (14), şiirle zenginleştirilmiş bir içerikle yayınlanmaktadır. Derginin yayın sorumlularının bilinçli bu tutumu, okuyucularına biyolojinin, tıbbın yani bilimin yanı başında, şiirle bir boyut daha kazandırmaya yardımcı olmayı amaçlamakla açıklanabilir. Gerçekte günümüz insanın tek boyutlu olması, pek çok sorunun çözümünde bir açmazı oluşturmaktadır. Çok boyutlu insana gereksinmenin belirgin olduğu bir alan da hekimliktir.

ÖZET

Bu makalede, tıp ve şiir sanatlarının temel nitelikleri, ilişkileri ve birbirine yansımaları yorumlanmıştır.

SUMMARY

Medicine and Poetry

In this article, the arts of medicine and poetry have been discussed with their basic characteristics and their relationships and impact on each other.

KAYNAKLAR

1. Akbal, Oktay : Yeni Bir Yıla Girerken. Cumhuriyet 31 Aralık 1988, sayfa 2.
2. Alkaya Orhan ve Durbaş Refik : «Barış'ı üzdüm savaş çıktı». Cumhuriyet, 9 Şubat 1991, Sayfa 7.
3. Anday, Melih Cevdet : Başlamanın Güçlüğü ve Önemi. Cumhuriyet 18 Eylül 1987, Sayfa 2.
4. Baissette, Gaston : L'Hippocratismes. Les Medecine Celebres. Edition D'Art. Lucien Mazenod. Les Editions Contemporaines S.A. Genève, Edition S.A. Paris. 1947, s. 24.
5. Erhan, Ahmet : Ölüm Nedeni Bilinmiyor. Can Yayınları. Özal Basımevi, İstanbul, 1988, s. 87.
6. Fişek, Nusret : «Çağdaş Hekimlik». Nusret Fişek ve Hekimlik. Türk Tabipleri Birliği Yayını. Tisamat Basımevi, Ankara, 1991, s. 43.
7. Carrison, Fielding : An Introduction To The History of Medicine. Fourth Edition. Philadelphia and London. W.B. Saunders Company. 1929, s. 16.
8. Gilot, Françoise ve Lake, Carlton : Vivre avec Picasso. Carlmann - Lévy, 1965. s. 63.
9. Göksel, Fuat Aziz : Özel Görüşme. Ankara. 5 Haziran 1991.
10. Jahier, Henri ve Noureddine, Abdelkader : Avicenne. Poème De La Médecine (Urguza Fi't-Tıbb). Société D'Édition «Les Belles Lettres». Paris, 1956. s. 11, 12.
11. Masala, Anna : Evrensel Yunus Emre. Kültür ve Sanat. Haziran 1991, Sayı 10, s. 59.
12. Montaigne : Denemeler (Türkçeye çeviren : Sabahattin Eyüpoğlu) Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1947. s. 133.
13. Oktürk, Şerif (Derleyen) : Özlü ve Güzel Sözler. Milliyet yayını. Sümer Matbaası, 1972. s. 280.
14. Perspectives in Biology and Medicine (The University of Chicago Press) Volume 17. Number 2. Winter 1974.
15. Rilke, Rainer Maria : Şiir Çilesi (Türkçeye çevirenler : Dr. Tietze ve B. Necatigil) Yücel, Sayı 1, 1950. s. 32.
16. Saraç, Tahsin : Şiir Bilim ve Sanat Üzerine. Tahsin Saraç'tan Armağan. Saraç Vakfı Yayınları (Basıma hazırlayanlar : Orhan Asena ve Ahmet Say). Odak Ofset. Ankara. 1990. s. 10.

17. Singer, Charles : A Short History of Medicine. Oxford At The Clarendon Press. London. 1944. s. IV.
18. Tercüme (Şiir Özel Sayısı). Sayı 34 - 36. Cilt 6. 1946. s. 279.
19. Türkçe Sözlük. Türk Dil Kurumu Yayını (sayı : 403). Altıncı Baskı. Bilgi Basımevi. Ankara, 1974. s. 497.
20. Yetkin, Suut Kemal : Şiir Üzerine Düşünceler. Varlık Yayını. İstanbul, 1969. s. 52, 53.